

Т. Свіда,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного і адміністративного права Закарпатського державного університету

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЧЛЕНСТВА

Сучасний світ демонструє дуже високу динаміку розвитку міждержавних відносин, що проявляється в тому числі у створенні міжнародних організацій. Однак загально визнаного визначення міжнародної організації немає.

У різний час проблемам історії, класифікації, компетенції, юридичної сили рішень міжнародних організацій приділяли увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Казанський, В. Моравецький, О. П. Зайцева, Г. І. Морозов, Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, І. Лукашук, Є. О. Шибаєва, Г. І. Тункін, Т. Нешатаєва та інші. Разом із тим питання, пов'язані із визначенням міжнародних організацій та видами членства в них, досліджувалися недостатньо.

Спеціальне дослідження, присвячене проблемам визначення міжнародної організації, провела Є. О. Шибаєва і запропонувала наступні її ознаки: договірна основа; наявність визначених цілей; відповідна організаційна структура; самостійні права та обов'язки; заснування і діяльність відповідно до міжнародного права [1, 26]. Такої ж позиції дотримувалися пізніше А. Н. Жеребцов [2, 39] і А. П. Герасимов [3, 228]. В інших сучасних дослідженнях виділяють такі основні ознаки організації: 1) об'єднання суверенних держав; 2) наявність установчого міждержавного договору; 3) загальні постійні цілі і принципи; 4) постійні органи; 5) наділення міжнародною правосуб'єктністю; 6) відповідність загально визнаним принципам і нормам міжнародного права. До цього визначення приєднуються багато дослідників, що дає можливість вважати його найбільш поширеним [4, 215; 5, 172–173], однак не безспірним.

Разом із тим є думка, що міжна-

родну організацію слід визначати як об'єднання держав, що утворилися згідно з міжнародним правом на підставі міжнародного договору для здійснення співробітництва у політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших сферах і мають необхідну для цього систему органів, права та обов'язки, похідні від прав та обов'язків держав, автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів [6].

Найбільш повне визначення міжнародної організації запропонував Н. А. Ушаков: «Міжнародна організація — це засноване і діюче відповідно до міжнародного права об'єднання держав, яке забезпечує їхню організаційно-правову єдність; утворене на основі міждержавної угоди — засновницького акта для досягнення проголошених цілей; що здійснює згідно з правилами організації функції та повноваження в міжнародних відносинах через свої органи і виступає у взаємовідносинах із державами-членами, державами-нечленами та іншими суб'єктами міжнародного спілкування від свого імені» [7, 151].

Однак, зважаючи на динаміку міждержавних об'єднань, слід підтримати позицію Є. А. Клочихіна, що варто визначати міжнародну організацію як «певне об'єднання держав, що створене на основі міжнародно-правового акта та має постійні органи і статутні документи» [8, 96].

Разом із тим вчені, що займалися дослідженням феномена міжнародних організацій, довели, що склалися міжнародні інституції, які за певними ознаками схожі на міжнародні організації, і запропонували називати їх параорганізаціями [9, 90–145; 10–13]. Параорганізації можуть бути подібні справжнім

міжнародним організаціям, близькі їм. Параорганізаціям, на думку Г. М. Вельямина, властиві постійність і регулярність роботи, часто визначене місце перебування; постійний і, як правило, чітко лімітований склад учасників. Однак вони принципово відрізняються від міжнародних організацій тим, що юридично не характеризуються правосуб'єктністю, функціонують хоч і з визначеним складом членів, але, як правило, без установчих актів, не мають формалізованої організаційної структури, не мають права приймати юридично кваліфікованих, зобов'язуючих рішень. Коротко міжнародну параорганізацію можна визначити як неформальне об'єднання, подібне міжнародній організації, але яке не є такою, не володіє правосуб'єктними і правотворчими ознаками та чіткими інституційними якостями [12, 70–71].

Як свідчить практика, у сучасному світі кількість параорганізацій постійно збільшується, а практичне значення рішень, які ними приймаються, може бути достатньо великим. Прикладами можуть бути так звана «Велика вісімка», ГААТ (1948–1993 рр.); Гельсінкський процес (1975–1990 рр.); Паризький клуб держав-кредиторів і неурядовий Лондонський клуб комерційних банків; так звана Група 77, яка об'єднує практично всі країни, що розвиваються, тощо.

Як правило, функції, структура і діяльність міжнародних організацій визначаються й обмежуються установчими (статутними) документами. За юридичною природою — це багатосторонні міжнародні договори. Міжнародна організація не може виходити за межі того, що визначено таким договором, тому міжнародна міжурядова організація має обмежену, або спеціальну (договірну), правосуб'єктність.

Дослідження різних міжнародних інституцій свідчить, що сучасне розуміння поняття міжнародної організації ускладнюється наявністю, наприклад, у системі Ради Європи Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія — далі ВК) та її подібних інституцій. Комісія займає проміжне місце між органом міжнародної організації

— Ради Європи — та міжнародною організацією. Такий статус характерний для багатьох міжнародних інституцій, що функціонують у Раді Європи, які зовні виглядають як структурні підрозділи Ради, проте мають власні бюджети, власний персонал, власні особливості членства держав, власні керівні документи. Разом із тим їхня діяльність суттєво залежить від власне базової міжнародної організації — Ради Європи. Такі міжнародні інституції Т. М. Нешатаєва небезпідставно називає «допоміжними органами з структурою та функціями міжурядових організацій», статус яких в міжнародно-правовій доктрині до цих пір не отримав однозначної оцінки. Тим не менше у своїй практичній діяльності ці організації часто проявляють ознаки самостійних міжурядових організацій [14, 21]. Міжнародно-правова правоздатність таких утворень значно обмежена на користь головних організацій, які їх утворили. Їхні права та обов'язки не зафіксовані в міжнародних договорах, але виникають з практики міжнародного співробітництва. Більше того, деякі науковці наполягають на тому, що практика може бути джерелом договірної правоздатності міжурядових організацій [14, 23; 15, 94; 16, 95].

Великий інтерес викликає і питання про види членства у міжнародних організаціях, оскільки Україна є членом багатьох міжнародних організацій і бажає набути членство ще у деяких, наприклад у ЄС.

Власне, під членством у міжнародній організації необхідно розуміти відносини, коли суб'єкт приймає на себе права і обов'язки за статутом у повному обсязі. Іншими словами, членство в міжнародній міжурядовій організації визначається як відносини між суб'єктами міжнародного права, врегульовані системою погоджених і взаємозалежних норм, що стосуються порядку вступу до неї, підстав зупинення і припинення участі в організації, прав і обов'язків у ній, а також відповідальності цих суб'єктів як членів даної організації [17, 66–67]. Такого роду членство в організації пропонується вважати повним, а всі інші

види членства неповними (частковими). Звідси випливає, що держава має право на участь у прийнятті рішень органами організації, якщо вона добровільно взяла на себе зобов'язання за статутом. Отже, держави, які не є учасниками статуту, можуть мати окремі права, брати участь у засіданнях органів організації, отримувати певну інформацію лише в разі, якщо на те є добра воля організації. Це означає, що статус асоційованого члена дозволяє державі брати участь у роботі міжнародної організації, але не дає права голосувати й бути представленою у виконавчих органах. Статус асоційованого члена історично надавався залежним країнам і територіям, а незалежним державам дуже рідко. Як з'ясовується, статус асоційованого члена в ЄС з правової точки зору взагалі є фікцією, оскільки в жодному засновницькому акті цієї організації поняття «асоційоване членство» немає. Праву ЄС відоме поняття «асоціація», під яким розуміється форма більш широкого співробітництва [18, 224–226]. Актуальності цьому питанню додає курс України на статус асоційованого члена в ЄС відповідно до «Стратегії інтеграції України в Європейський Союз» та інших документів. Разом із тим слід підкреслити, що статuti лише деяких міжнародних організацій спеціально закріплюють статус «асоційованого члена» за суверенними державами і такими є Статут Ради Європи та Статут СНД.

Статус спостерігача надає право державі — нечлену організації, а також державі — члену організації, яка з певної причини не ввійшла до складу керівного органу, брати участь у його роботі, але без права голосу й обрання. Консультативний статус дає право брати участь у роботі міжнародної організації з правом дорадчого голосу [19, 141]. У таких держав не виникає обов'язку сплачувати членські внески. Наприклад, Швейцарія була представлена спостерігачами на багатьох сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Більшість членів ООН направляють своїх спостерігачів на засідання Ради Безпеки. Статус спостерігача був наданий ООН ряду національно-визволь-

них рухів. Нерідко спеціалізовані установи і регіональні організації направляють своїх спостерігачів у органи ООН, де їм надається право бути присутніми на основних засіданнях та отримувати документи.

Наприклад, у ВК асоційовані члени і спостерігачі участі в голосуванні при прийнятті рішення не беруть. Якщо розглядається питання, пов'язане з певною державою, на засідання запрошуються представники цієї держави з правом висловлювати свою позицію. Однак до початку голосування з даного питання Президент Комісії може запропонувати цим представникам залишити зал засідань.

Неурядовим організаціям часто надається консультативний статус, близький до статусу спостерігача. Така практика типова для Економічної і Соціальної Ради ООН.

Неоднаковий статус членів, наприклад, у ВК враховується і при вирішенні фінансових питань. Витрати, пов'язані з виконанням програми діяльності, та загальні витрати секретаріату покриваються з бюджету Угоди, який формується державами-членами і регулюється тими самими правилами фінансування, що передбачені для інших бюджетів Ради Європи з урахуванням наступних особливостей: 1) розмір внесків держав, які не є членами Ради Європи, в бюджет Розширеної угоди дорівнює одній третині внеску, що обчислюється згідно з правилами, які застосовуються до держав — членів Ради Європи, але не перевищує одної третини від розміру внеску основних платників; 2) ВК вносить свій проект бюджету на затвердження Комітету Міністрів, попередньо проконсультувавшись з державами — членами Розширеної угоди, які не є членами Ради Європи. Крім того, Комісія може приймати добровільні внески, які залишаються на спеціальному рахунку. Інші добровільні внески можуть робитися для фінансування спеціальних досліджень.

Неабиякий інтерес привертає і статус «спеціально запрошеного гостя». 11 травня 1989 р. ПАСЄ односторонно прийняла резолюцію 917 про введення

статусу «спеціально запрошеного гостя» для потенційних членів організації, що пояснювалося змінами ситуації в Європі, необхідністю встановлення контактів з парламентами держав Центральної і Східної Європи [20]. Відповідно до згаданого рішення ПАСЄ вони були запрошені брати участь у сесіях ПАСЄ при дотриманні наступних умов: бажання брати участь у сесіях ПАСЄ, застосування Підсумкового акта ОБСЄ, міжнародних пактів про права людини ООН 1966 р. Кількість місць для кожного «спеціально запрошеного гостя» встановлювала ПАСЄ і не могла перевищувати 18. Серед перших цей статус був наданий 8 липня 1989 р. делегаціям СРСР, Угорщини, Польщі та Югославії. Власне, цей статус розцінювалося як інструмент РЄ, що полегшив шлях до Європи «молодим демократіям», як крок до повноправного членства в міжнародній організації.

Таким чином, дослідження численних міжнародних інституцій, які утворюються державами і відіграють помітну роль у міжнародних відносинах, яскраво свідчать, що існує нагальна потреба у конвенційному визначенні міжнародної організації й необхідність подальшого вивчення даного феномена. Міжнародна практика свідчить, що склалися різні види членства у міжнародних організаціях: повне і неповне (часткове), що тягне за собою різницю у правовому статусі членів, які мають неоднакове коло прав та обов'язків. Не можна не помітити, що наявність різних видів членства в них викликає проблеми, пов'язані з дотриманням статутів та інших актів, які регулюють діяльність міжнародних організацій.

Ключові слова: міжнародна організація, параорганізація, повне членство, неповне членство.

Стаття присвячена дослідженню поняття міжнародної організації, оскільки відсутнє конвенційне визначення даного правового явища. Розглянуто також види членства у міжнародній організації: повне, кон-

сультативне, асоційоване членство, спостерігачі.

Статья посвящена исследованию понятия международной организации, поскольку отсутствует конвенционное определение данного правового явления. Рассмотрены также виды членства в международной организации: полное, консультативное, ассоциированное членство, наблюдатели.

Article is devoted to research the concept of the international organization as there is no conventional definition of this legal phenomenon. Types of membership in the international organization are considered also: the complete, advisory, associated membership, observers.

Література

1. Шибаева Е. А. Право международных организаций. Вопросы теории / Е. А. Шибаева. — М., 1986. — 158 с.
2. Жеребцов А. Н. Международное право / А. Н. Жеребцов. — Ростов н/Д : Феникс, 2001. — 224 с.
3. Конституционное право : учебник / отв. ред. А. Е. Козлов. — М. : БЕК, 1996. — 464 с.
4. Международное право : учебник / отв. ред.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — М. : Междунар. отношения, 2000. — 720 с.
5. Международное право : учебник / отв. ред.: Б. М. Колосов, В. И. Кузнецов. — [Изд. 2-е, доп. и перераб.] — М. : Междунар. отношения, 1998. — 624 с.
6. Международное публичное право / под ред. К. А. Бекашева. — М. : Проспект, 1998. — 640 с.
7. Ушаков Н. А. Международное право : учебник / Н. А. Ушаков. — М. : Юристъ, 2000. — 304 с.
8. Клочихин Е. А. Современные неправительственные организации в мирополитическом пространстве // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях : материалы 4-го Конвента РАМИ : в 10 т. / под ред. А. Ю. Мельвиля ; Рос. ассоц. междунар. иссл. — М. : МГИМО-Университет, 2007.

— Т. 1 : Акторы в пространстве и времени мировой политики / под ред. М. М. Лебедевой. — С. 96–102.

9. Вельяминов Г. М. Социалистическая интеграция и международное право / Г. М. Вельяминов. — М. : Междунар. отношения, 1982. — 272 с.

10. Арсентьев Ю. А. Международные организационно-правовые механизмы кредитования и финансирования и Российская Федерация : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Ю. А. Арсентьев ; науч. рук. А. Х. Абашидзе ; Рос. ун-т Дружбы Народов. — М., 2000. — 16 с.

11. Шумилов В. Международное финансовое право / В. Шумилов. — М. : Междунар. отношения, 2005. — 432 с.

12. Вельяминов Г. М. Международное экономическое право и процесс. (Академический курс) : учебник / Г. М. Вельяминов ; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. — М., 2004. — 477 с.

13. Вельяминов Г. М. Международное экономическое право и процесс. (Академический курс) : учебник / Г. М. Вельяминов. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 496 с.

14. Нешатаева Т. Н. Международные

организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании / Т. Н. Нешатаева. — [2-е изд.]. — М. : Дело, 1999. — 272 с.

15. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : учебник / И. И. Лукашук. — М. : БЕК, 1988. — 410 с.

16. Лукашук И. И. Международное право. Элементарный курс / И. И. Лукашук, Г. Г. Шинкарецкая. — М. : Юристъ, 2003. — 216 с.

17. Щокін Ю. Часткова участь у статуті міжнародної організації як правова основа асоційованого членства суверенних держав // Вісник Академії правових наук. — 2001. — № 4. — С. 62–75.

18. Право Европейского Союза. Документы и комментарии / под ред. С. Ю. Кашина. — М., 1999. — С. 224–226.

19. Анцелевич Г. О. Міжнародне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук. — К. : Алерта, 2003. — 410 с.

20. Special guest status with the Parliamentary Assembly. Resolution 917 (1989) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://stars.coe.fr/ta/ta89/eres917.htm>.